

СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

УДК 316.356.2-054.72(477)

DOI 10.32782/2412-9208-2024-1-272-296

**SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL ADAPTATION AS THE KEY
TO INTEGRATION: EXPLORING THE EXPERIENCE
OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS FROM OCCUPIED
TERRITORIES OF UKRAINE**

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ЯК КЛЮЧ
ДО ІНТЕГРАЦІЇ: ДОСЛІДЖЕННЯ ДОСВІДУ ВНУТРІШНЬО
ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ З ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ**

Anastasiia POPOVA,

PhD in Pedagogy, Associate
Professor, Associate Professor
of the Department of Social Work
and Inclusive Education,
Berdyansk State
Pedagogical University
66, Zhukovsky Str., Zaporizhzhia,
Zaporizhzhia Oblast, 69000, Ukraine

kovaleva.anastasia.45@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5176-0059>

Анастасія ПОПОВА,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи
та інклюзивної освіти,
Бердянський державний
педагогічний університет,
вул. Жуковського, 66,
м. Запоріжжя, Запорізька область,
69000, Україна

Natalia TSYBULIAK,

PhD in Pedagogy, Associate
Professor,
Associate Professor of the
Department of Applied Psychology
and Speech Therapy,
Berdyansk State
Pedagogical University
66, Zhukovsky Str., Zaporizhzhia,
Zaporizhzhia Oblast, 69000, Ukraine

nata.tsibulyak@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2474-8614>

Наталія ЦИБУЛЯК,

кандидат психологічних наук,
доцент,
доцент кафедри прикладної
психології та логопедії,
Бердянський державний
педагогічний університет
вул. Жуковського, 66,
м. Запоріжжя, Запорізька область,
69000, Україна

Hanna LOPATINA,

PhD in Pedagogy, Associate
Professor, Associate Professor
of the Department of Applied
Psychology and Speech Therapy,
Berdiansk State
Pedagogical University
66, Zhukovsky Str., Zaporizhzhia,
Zaporizhzhia Oblast, 69000, Ukraine

lopatina.hanna29@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3920-6853>

Yana SUCHIKOVA,

Professor, Doctor of Technicals,
Vice-Rector for Scientific Work,
Berdiansk State Pedagogical
University
66, Zhukovsky Str., Zaporizhzhia,
Zaporizhzhia Oblast, 69000, Ukraine

yanasuchikova@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4537-966X>

Roman ROMANOV,

Master of Social Work,
Berdiansk State Pedagogical
University
66, Zhukovsky Str., Zaporizhzhia,
Zaporizhzhia Oblast, 69000, Ukraine

popova.anastasia522@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0002-2745-1496>

Ганна ЛОПАТИНА,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної
психології та логопедії,
Бердянський державний
педагогічний університет
вул. Жуковського, 66,
м. Запоріжжя, Запорізька область,
69000, Україна

Яна СИЧІКОВА,

професор, доктор технічних наук,
проректор з наукової роботи,
Бердянський державний
педагогічний університет
вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя,
Запорізька область, 69000, Україна

Роман РОМАНОВ,

магістр соціальної роботи,
Бердянський державний
педагогічний університет
вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя,
Запорізька область, 69000, Україна

ABSTRACT

In the context of an ongoing war, Ukraine has faced the acute issue of internally displaced persons (IDPs), necessitating a comprehensive approach to their adaptation and integration. This article aims to explore and analyze the state of social and psychological adaptation of internally displaced persons from the occupied territories of Ukraine to identify and systematize the barriers they face, as well as the factors that will facilitate their adaptation and integration into the new environment of the host community.

The work defines the criteria and indicators of the social and psychological adaptation of IDPs, such as material-living, socio-legal, activity-motivational, and socio-psychological. In particular, it highlights that effective adaptation of IDPs depends not only on meeting basic needs but also on the support of host communities, access to educational and social services, and inclusion in social life. A survey conducted among IDPs from the occupied territories revealed several barriers, including housing problems, employment issues, access to medical and educational services, financial difficulties, disruption of social and family ties, and the unwillingness of some communities to support IDPs. It was found

that the motivation to choose more active behavioral strategies in the context of their social and psychological adaptation to the conditions of the host community and integration into it depends on the motivation of IDPs from the occupied territories to stay in their new place of residence and the age of the respondents.

It was determined that effective adaptation and integration depend on a comprehensive approach, which includes meeting basic needs, psychological support, facilitation in employment, and integration into local communities. Special attention is given to the role of educational institutions and local governance in the process of adaptation and integration of IDPs, their participation in the development of host communities, and the reconstruction of post-conflict regions.

The article calls for further research into the impact of war on the socio-economic development of the country and the lives of IDPs, as well as the development of innovative solutions for their social adaptation and integration.

Key words: *internally displaced persons (IDP), occupied territories, social and psychological adaptation, integration, war, Ukraine.*

Вступ. В умовах триваючої військової агресії Російської Федерації проти України, країна стикається з глибокою гуманітарною кризою, яка безпосередньо впливає на життя мільйонів її громадян [42]. З початком конфлікту значна кількість українців була змушена залишити свої домівки, шукаючи притулок в більш безпечних регіонах країни або за кордоном [46]. За даними Міністерства соціальної політики кількість офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб в країні досягає 4,9 млн осіб [7], з них 3,6 млн – особи, які перемістилися (чи повторно перемістилися) після початку повномасштабної війни, з яких значна більшість проживає в такому статусі довше одного року, а 39% були переміщені більше одного разу [31]. З загальної кількості ВПО – 2,5 млн осіб, які перемістилися і не можуть повернутися до своїх домівок (оскільки житло або зруйноване, або знаходиться у зоні активних бойових дій, або на тимчасово окупованій території) [7].

Найбільш масовою групою внутрішньо переміщених осіб, є ті, які перемістилися з тимчасово окупованих територій, оскільки цей процес розпочався ще з 2014 року. В Україні станом на кінець осені 2023 року під частковою окупацією агресорки Росії перебувають населені пункти п'яти областей України: Луганська (98% території), Запорізька (73%), Херсонська (72%), Донецька (57%), Харківська (2%) та повністю окупований півострів Крим [4]. За даними керівників об'єднаних територіальних громад Донецької, Запорізької, Луганської та Херсонської областей з тимчасово окупованих територій виїхало приблизно 70 % населення, однак, їх кількісний склад у статистичних звітах не наводиться [2].

Кожна внутрішньо переміщена особа змінюючи місце проживання стикається з великою кількістю проблем і потреб, визначення яких є важливим задля створення умов для їх успішної соціально-психологічної адаптації та подальшої інтеграції на новому місці перебування [19]. І

хоча, для України ця проблема не є новою, вона актуалізує та підсвічує наявні прогалини, які пов'язані з проблемами з житлом та працевлаштуванням, фінансовими труднощами, розривом соціальних, сімейних зв'язків [33; 34], невизначеністю щодо подальшого та остаточного місця проживання, що впливає на використання різних поведінкових стратегій на новому місці проживання, наявністю конфліктів у приймаючих громадах тощо [18]. Ці проблеми посилюють відчуття ізоляції та вразливості, загострюючи травматичний досвід, з яким стикаються переміщені особи. Отриманий психологічний вплив може відбитися як на індивідуальному рівні, так і на рівні громади [21; 30; 22].

Різні соціальні групи ВПО по-різному переживають адаптацію до нових географічних умов. У зв'язку із цим важливим і актуальним є дослідження особливостей цього процесу під час повномасштабного вторгнення, а також систематизація основних проблем і потреб внутрішньо переміщених осіб з якими вони стикаються під час адаптації. Особливу увагу в цьому контексті заслуговують особи, що переміщені з окупованих територій. Їх досвід адаптації може істотно відрізнятись через більшу гостроту пережитих подій, глибину втрат, специфіку потреб та впливати на поведінкові стратегії входження у нове соціальне середовище.

Тому, аналіз наявних проблем і потреб ВПО з окупованих територій є надзвичайно важливим напрямом, який може стати основою для подолання існуючих бар'єрів та визначенні ключових факторів успішної соціально-психологічної адаптації та інтеграції ВПО у нових приймаючих громадах.

Різноманітні аспекти проблем, пов'язаних із вивченням проблем ВПО, представлені у дослідженнях як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників. Дослідження впливу війни на різні соціальні групи населення представлені у наукових працях Я. Сичікової, Н. Цибуляк, Г. Лопатиної, О. Гуренко, І. Богданова, А. Попової [11; 13; 19; 42; 45; 46; 47]. Теоретичні аспекти процесу входження різних категорій мігрантів у нове середовище представлені у наукових працях Л. Девід (L. David) [41], Дж. У. Беррі (J. W. Berry) [41], Н. Гаслама (N. Haslam) [24], С. Фрейда (S. Freud) [21] та інших. Аналіз проблем і потреб внутрішньо-переміщених осіб досліджується у працях М. Абедталаса (M. Abedtalas) [15], Кінга та Скелдона (King & Skeldon) [32], А. Р. Мамо (A. R. Mamo) [15], Р. Б. Гогуйкіан Раткліфф (R. B. Goguikian Ratcliff), С. Г. Масада (S. G. Massad), А. Табета (A. Thabet), П. Востаніса (P. Vostanis) [22], Н. Гаслама (N. Haslam) [24], М. Гіні (M. Hynie) [26], Д. Картала (D. Kartal) [30], Леуса, Уоллеса, та Лоретті (Leus, Wallace, Loretta) [35]. Проблеми адаптації, інтеграції та загального благополуччя підіймаються у роботах Г. Балла (H. Ball) [1], І. Боровинської (I. Borovynska) [17], В. Борисенка (V. Borysenko) [18], Н. Возняк (N. Voznyak) [16], Т. П. Гербера (T. P. Gerber) [39], Н. Левчук

(N. Levchuk) [39], А. Попової (A. Popova), Г. Мицик (H. Mytsyk) [6; 38], Б. Переллі-Гарріс (B. Perelli-Harris) [39], Б. Г. Раткліффа (B. G. Ratcliff) [22], Р. Скелдона (R. Skeldon) [32], І. Тітара (I. Titar) [44], Ю. Хачатуряна (Y. Khachatryan) [5]. Однак, відсутні дослідження, які пов'язані з вивченням проблем, потреб і бар'єрів ВПО з окупованих територій, що актуалізує необхідність вивчення і дослідження цього питання.

З огляду на це, метою нашої статті є дослідження та аналіз стану соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб з окупованих територій України задля виявлення та систематизації бар'єрів, з якими стикається ця соціальна група, а також факторів, що сприятимуть їх адаптації та інтеграції в нове соціальне середовище.

Методи та методики дослідження. Для проведення дослідження застосовано комбінацію загальнонаукових (аналіз, синтез, систематизація, порівняння, узагальнення використовувалися для вивчення наукових праць); конкретно-наукових (категоріальний аналіз – для розкриття змісту й уточнення дефініцій основоположних понять; структурно-функціональний аналіз – для з'ясування структурних, змістових і процесуальних особливостей соціально-психологічної адаптації); емпіричних (анкетування для збору первинних даних про досвід, проблеми та потреби ВПО з окупованих територій безпосередньо від самих респондентів); та методів кількісного аналізу для обробки отриманих відповідей та визначення тенденцій, залежностей та загальних закономірностей у проблематиці адаптації та інтеграції ВПО.

Результати та дискусії. Соціально-психологічна адаптація внутрішньо переміщених осіб (ВПО) є ключовою детермінантою їх добробуту та інтеграції в приймаючі громади [38; 39]. Наукові дослідження щодо вирішення проблем ВПО та розроблення соціально-психологічних стратегій адаптації ґрунтуються на аналізі стану вивчення цієї проблеми в психології, на розумінні сутності соціально-психологічної адаптації з різних наукових позицій та підходів [6]. Важливість поняття адаптації для психології особистості було обґрунтовано Г. Баллом, що наголосив на необхідності трактування адаптації не лише як пристосування до середовища, але й як взаємозв'язок процесів взаємодії суб'єкта з середовищем [1].

Наукові джерела розкривають, що соціально-психологічна адаптація охоплює не тільки пристосування до нового середовища, але й активну взаємодію особистості з цим середовищем. [17]. Цей процес забезпечує перехід від пасивного стану до активного використання різноманітних стратегій і методів для впорядкування та адаптації до змін. Важливим аспектом є взаємодія між різними суб'єктами, що сприяє формуванню адаптивного простору, де ВПО та члени приймаючої громади взаємно адаптуються один до одного. [12; 14; 47]

Дослідження виявили кілька основних стратегій поведінки, які впливають на соціально-психологічну адаптацію ВПО, включаючи маргіна-

лізацію, адаптацію, інтеграцію та асиміляцію [Sam, David L., and John W. Berry. «Acculturation: When Individuals and Groups of Different Cultural Backgrounds Meet.» *Perspectives on Psychological Science*, vol. 5, no. 4, 2010, pp. 472–481. JSTOR, www.jstor.org/stable/41613454]. Ці стратегії демонструють різні способи, за допомогою яких особи взаємодіють із новим соціокультурним середовищем, та відіграють важливу роль у їх соціальному та психологічному добробуті [17].

На думку Кофі Анана (Kofi Annan), колишнього генерального секретаря Центру моніторингу внутрішнього переміщення (Internal Displacement Monitoring Centre, IDMC), досягнення тривалого вирішення проблеми внутрішнього переміщення є процесом, якого можна досягти за допомогою стійкої інтеграції: (1) назад у місце походження (повернення); (2) на території, де переселенці знайшли притулок (місцева інтеграція); (3) або в іншому місці країни (переїзд). Враховуючи тривалість війни та зниження темпу деокупації територій України, найбільш прийнятними варіантами для ВПО є місцева інтеграція [27].

Процес соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб має свої особливості, оскільки вони є громадянами тієї ж країни, що й мешканці приймаючих громад. Це може сприяти їх швидкій адаптації та полегшенню процесу інтеграції, особливо, якщо виключати необхідність переїзду через різні обставини, які не завжди залежать від бажання ВПО [15]. Однак, постміграційний контекст відіграє критичну роль у соціально-психологічній адаптації внутрішньо переміщених осіб (ВПО), після чого він формує умови, в яких відбувається їх інтеграція в нове середовище. Значний вплив на адаптаційний процес мають такі фактори, як безробіття, нестабільність житлових умов, страх перед можливою репатріацією, а також випадки соціальної дискримінації. Ці умови не тільки посилюють відчуття ізоляції, але й створюють постійні стресові фактори для переміщеного населення, які мають вирішальний вплив на процес їх соціально-психологічної адаптації. [26; 37; 43].

Різноманітні форми реакції людей на події та стрес, зокрема ті, що пов'язані з воєнними діями та переміщенням, викликають соціальні трансформації та зміни у різних групах населення, що, в свою чергу, стимулює процес адаптації особистості у соціально-психологічному плані. Цей процес передбачає освоєння особою нових соціальних середовищ, а також усвідомлення нових стандартів поведінки, цінностей і норм, адаптацію до них, визначаючи пристосування людини до нових соціокультурних умов.

Розглядаючи соціально-психологічну адаптацію як процес входування і пристосування людини до нових соціокультурних умов, важливо враховувати різні теоретико-методологічні підходи цього процесу, які поширюються за межі тільки однієї наукової дисципліни. Дослідники

викремлюють два основних підходи: соціокультурний і ресурсний (економічний). [40, с. 7].

Ресурсний підхід до адаптації підкреслює значення доступу до різноманітних ресурсів, включають особистісні, економічні та культурні. До особистісних ресурсів належить психологічна стійкість та адаптивність, які дають можливість впоратися зі складними обставинами. Оптимізм та навички вирішення проблем допомагають знайти оптимальні рішення в складних життєвих ситуаціях. Соціальні ресурси, включаючи підтримку з боку родини, друзів та громади, доступ до інформації, а також здатність до соціалізації, сприяють побудові міцних зв'язків та інтеграції в нове середовище. Економічні ресурси, як-от стабільний дохід, доступ до роботи та фінансова підтримка, забезпечують матеріальну основу для життя та можливості для економічного зростання. Культурні ресурси передбачають адаптацію до нової культури та можливість збереження власної культурної ідентичності, що сприяє багатокультурному збагаченню та взаєморозумінню [23]. Ці ресурси змінюють ключову роль в адаптації, дозволяючи ВПО ефективно працювати з викликами та сприяти успішній інтеграції.

Соціокультурний підхід зосереджується на культурних та соціальних аспектах адаптації, підкреслюючи значення культурної ідентичності, мови та взаємодії з новим соціальним середовищем. Збереження та адаптація культурних традицій, звичаїв та мови змінюють ключову роль у формуванні почуття приналежності та ідентичності в новому середовищі. Мовна адаптація через вивчення та використання мови приймаючої громади, відкриває можливості до глибшої інтеграції, дозволяючи отримати доступ до соціальної взаємодії [23]. Активна участь у житті громади, включення в соціальні мережі та участь у культурних заходах сприяють взаємодії з новим середовищем, допомагаючи ВПО відчутти себе частиною громади та сприяючи їх соціальній адаптації та інтеграції.

Ці підходи відіграють вирішальну роль у формуванні процесу адаптації внутрішньо переміщених осіб. Ресурсний підхід допомагає ВПО справлятися з проблемами переміщення, надаючи їм необхідні ресурси для виживання та інтеграції в нову громаду, що може мати позитивний вплив на їхнє психологічне благополуччя, зменшуючи стрес і невизначеність, пов'язані з переміщенням. І навпаки, соціокультурний підхід сприяє розвитку почуття приналежності та інтеграції в громаду, стимулюючи зближення ідентичностей між ВПО та приймаючими громадами, що у свою чергу сприяє соціальній згуртованості, зменшенню відчуття ізоляції та створює передумови для психологічного благополуччя ВПО, шляхом формування сприятливого соціального середовища [28; 44].

У нашому дослідженні ми зосереджуватимемо свою увагу на соціально-психологічній адаптації ВПО з окупованих територій, яку визнача-

ємо як системний процес входження і пристосування людини до нових соціальних умов її існування та конкретної соціальної ситуації, що включає весь спектр фокусів цього процесу, не обмежуючись лише адаптацією до нового фізичного середовища та подоланням пов'язаного з цим стресу, але й активне засвоєння нових соціальних норм, цінностей, мови та способів взаємодії з місцевим населенням [9]. Цей процес стає успішним, коли ВПО з окупованих територій здатні знайти баланс між своїми потребами та вимогами нового оточення, а також брати активну участь у соціальних процесах та сприймати підтримку від приймаючої громади [11; 13; 45; 47]. У зв'язку з цим, соціально-психологічна адаптація ВПО стає ключовим чинником в їх успішній інтеграції в нове середовище та побудові стійких міжособистісних відносин.

Важливо зауважити, що успішність соціально-психологічної адаптації вимушених переселенців з окупованих територій залежить від різних об'єктивних (вік, стать, освіта, професійний рівень, статус, релігія і т. д.) та суб'єктивних (можливість задоволення своїх базових потреб, безпека та стабільність, можливість культурної інтеграції в громаду, психологічна підтримка, наявність можливостей для реалізації власного потенціалу, мотив до залишення на новому місці проживання або бажання повернутися на колишнє місце проживання) факторів. Враховуючи те, що переміщення ВПО характеризується тим, що їх бажання змінити місце проживання не було добровільним, а було вимушеною дією у відповідь на ті обставини, що склалися на тимчасово окупованих територіях фактори, що включають мотивацію, можуть мати вирішальний вплив на процес адаптації. Наявність сильного бажання інтегруватися в нове суспільство, створити стабільне і безпечне майбутнє для себе та своєї родини на новому місці проживання, може стимулювати активні зусилля щодо адаптації та взаємодії з новим соціальним середовищем. З іншого боку, мотив повернутися до колишнього місця проживання може вплинути на тимчасовість адаптаційних стратегій та ступінь залученості в соціальне життя приймаючої громади [29]. Таким чином, розуміння цих факторів є ключовим для розробки ефективних програм підтримки адаптації вимушених переселенців.

Показником успішної соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб до нових соціальних умов є їх задоволеність різними аспектами життя та підтримка від приймаючої громади. Та, зокрема, цей процес сильно залежить від їх здатності відновлювати втрачені ресурси та отримувати нові. Тому, активне поєднання ресурсного та соціокультурного підходів в контексті соціально-психологічної адаптації ВПО з окупованих територій дають їм можливість інтегруватися у приймаючу громаду [23], забезпечуючи процес розвитку особистісного потенціалу індивіда в міру його активного включення в різні види діяльності, в сис-

тему міжособистісних відносин, соціокультурне і соціально-політичне життя суспільства, знаходження умов для реалізації потреб в самоповазі і самоактуалізації особистості [5]. У цьому контексті, державна роль у процесі соціально-психологічної адаптації є надзвичайно важливою, оскільки вона відповідає за створення законодавчих механізмів, необхідних для успішного забезпечення цього процесу. Таким чином, відповідальність за успішність цієї адаптації лежить на тристоронній взаємодії між ВПО, приймаючою громадою та державною політикою.

Підсумовуючи теоретичні пошуки з проблеми соціально-психологічної адаптації ВПО з окупованих територій, можемо виокремити критерії та показники цього процесу [10]:

- матеріально-лобутовий (наявність комфортного місця проживання, задоволеність умовами місця проживання, можливість забезпечувати не лише базові потреби, наявність щомісячного доходу, якість життя);
- соціально-правовий (обізнаність щодо можливостей ВПО, доступ до медичних, соціальних послуг, гуманітарної допомоги);
- діяльнісно-мотиваційний (бажання залишитися жити на новому місці проживання, бажання допомагати іншим, наявність роботи/бажання працювати, можливість професійної самореалізації, можливість особистісної самореалізації);
- соціально-психологічний (стабільність емоційного стану, стосунки у сім'ї, стосунки із друзями, наявність нових сформованих дружніх/професійних/ стосунків/знайомств на новому місці проживання, неконфліктність у новому середовищі.).

Зазначені критерії і показники повно розкривають цей феномен в контексті соціокультурного та ресурсного підходів та тристоронньої єдності усіх учасників соціально-психологічної адаптації.

З метою проведення дослідження щодо стану соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб з окупованих територій в ході війни в Україні, ми розробили анкету, яка включала 48 питань (27 відкритих і 21 закритих). Побудова змісту анкети відбулася з врахуванням основних показників адаптації, враховуючи результати теоретичного аналізу.

Аналіз результатів анкетування надав можливість узагальнити загальні дані про респондентів і скорелювати отриману інформацію з рівнем соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб з окупованих територій. Дослідженням було охоплено 115 респондентів з різних регіонів України. Для більш репрезентативної вибірки, респонденти добиралися з урахуванням їх територіальної прив'язки до місцевості на момент 23 лютого 2024 року, а саме, було відібрано представників з кожної окупованої області, включаючи Крим, щоб у динаміці дослідити проблеми та потреби внутрішньо переміщених осіб з окупованих територій.

Загальний профіль респондентів було узагальнено за наступними характеристиками: стать, наявність дітей, вікова категорія, рівень освіти, місце проживання, тривалість перебування у статусі внутрішньо переміщених осіб, кількість змін місця проживання після виїзду з окупованих територій, мотивація вибору поточного місця проживання. Аналіз цих показників уможливив аналіз кореляційних зв'язків із рівнем соціально-психологічної адаптації на новому місці проживання.

Аналіз отриманих відповідей показав, що переважну більшість респондентів становлять жінки, з кількістю 95 відповідей (82,6%), у той час як від чоловіків було отримано 20 відповідей (17,4%). Серед усіх опитаних, 63 особи (54,8%) мають дітей, а 52 особи (45,2%) не мають. Щодо вікової категорії, найбільш численною групою є особи віком від 18 до 25 років, кількість яких склала 59 осіб (51,8%). Вікова група від 26 до 30 років представлена 15 респондентами (13,2%), від 31 до 35 років — 10 осіб (8,8%), від 36 до 40 років — 6 осіб (5,3%), від 41 до 45 років — 4 особи (3,5%), від 46 до 50 років — 9 осіб (7,9%), від 51 до 60 років — також 9 осіб (7,9%), та особи віком понад 60 років складають 2 особи (1,8%). За рівнем освіти, найбільше опитаних мають вищу освіту — 56 осіб (48,7%), група осіб з повною загальною середньою освітою нараховує 36 осіб (31,3%), свідоцтво про базову середню освіту мають 15 осіб (13%), а професійно-технічну освіту — 7 осіб (6,1%).

Аналіз результатів опитування також дозволив встановити загальні показники за кожним з визначених критеріїв. Рівень соціально-психологічної адаптації за матеріально-побутовим критерієм було визначено шляхом узагальнення отриманих результатів за наступними питаннями: «Де Ви зараз проживаєте», «Чи стикалися Ви з труднощами за час перебування в місті/селищі, де зараз проживаєте?», «Якщо так, то з якими?», «Оцініть рівень задоволеності наявними умовами проживання», «Чи маєте щомісячний дохід?», «Чи вплинула війна на Ваш рівень доходу?», «Чи вплинула війна на Вашу якість життя?», «Чи є у Вас можливість забезпечувати собі та свою сім'ю не лише базові потреби (їжа, житло, необхідний одяг)?»

Отримані результати показують, що за матеріально-побутовим критерієм респонденти майже рівномірно розподілилися за високим, середнім і низьким рівнями соціально-психологічної адаптації, з незначним переважанням середнього рівня – 45 осіб (39,4%), 36 осіб (30 %) мають високий рівень адаптації, і 34 особи (30,6) знаходяться на низькому рівні. (рис. 1).

Такі досить високі показники за середнім і високим рівнями соціально-психологічної адаптації пов'язані із тривалим перебуванням на новому місці проживання. За результатами опитування стосовно питання «Як давно Ви залишили свою домівку?» виявлено наступне:

26 респондентів (22,6%) залишили свою домівку з перших днів війни, 49 осіб (42,6%) – 5-7 місяців тому, 22 особи (19,1%) – 3-4 місяці назад, 1-2 місяці назад – 12,2%, та 4 особи (3,5%) виїхали недавно. До того ж, згідно з результатами опитування, переїзд у більшості випадків відбувався на території, де респонденти мають друзів/родичів, які можуть вплинути на швидший процес адаптації внутрішньо переміщених осіб. Наприклад, відповідаючи на питання «Що вплинуло на Ваш вибір поточного місця проживання», більшість респондентів, а саме 29,6%, зазначили, що обрали місце через наявність родичів/друзів. Вік респондентів також показав зв'язок з успішністю адаптації, оскільки більшість з них перебувають у віці 18-25 років, що з психологічної точки зору є більш адаптивним та чутливим до змін.

Загальний огляд аналізу проблем, з якими найчастіше стикаються внутрішньо переміщені особи з окупованих територій, показав, що найбільш актуальними є наступні: пошук роботи – 42 особи (50%), на другому місці за релевантністю стоїть пошук житла, з яким зіткнулися 33 респонденти (39,3%). Проблему встановлення нових контактів і знайомств відчувають 21 внутрішньо переміщена особа (25%), з конфліктами з місцевим населенням стикались 9 осіб (10,7%), тоді як 31 особа (36%) відмітили іншого характеру проблеми, які не деталізували.

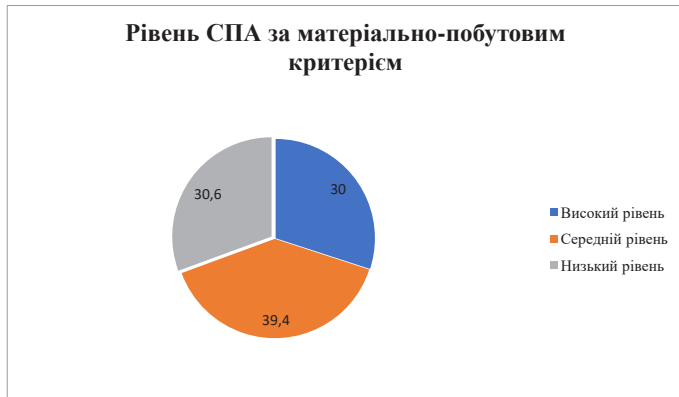

Рис. 1. Рівень соціально-психологічної адаптації за матеріально-побутовим критерієм

Аналіз рівня сформованості соціально-правового критерію базувався на загальних показниках, визначених за такими запитаннями: «Чи оформили ви статус ВПО та довідку?», «Чи були труднощі при оформленні статусу ВПО?», «Чи отримуєте допомогу від держави?», «Чи є у

вас доступ до отримання медичних послуг там, де Ви перебуваєте?», «Чи є у вас доступ до соціальних послуг у місті/селищі де ви перебуваєте?», «Чи отримуєте ви гуманітарну допомогу?», «Чи достатньо інформації щодо прав, можливостей та забезпечення ВПО?» (рис. 2). За отриманими результатами можна визначити, що в більшості випадків соціально-правовий критерій у наших респондентів сформований на високому рівні. Зокрема, 55 осіб (48%) виявили високий рівень, 28 осіб (24,4%) – середній, а 32 особи (27,6%) – низький. Такі високі показники свідчать про ефективну підтримку держави у законодавчому, матеріальному, соціальному та інформаційному аспектах. За результатами опитування, більшість респондентів, а саме 69 осіб (61,6%), були задоволені підтримкою з боку держави або організацій, 31 особа (27,7%) засвідчили недостатню задоволеність, а 12 респондентів (10,7%) – взагалі не були задоволені.

Серед найбільш важливих проблем, що виникають у ВПО за цим критерієм, можна виділити відсутність повного/часткового доступу до медичної допомоги, про що повідомили 30 осіб (26,3%). Ця проблема особливо критична, особливо коли є діти. Наступною за важливістю є проблема нестачі інформації про права та можливості ВПО, яку відзначили 29 осіб (25,9%), тоді як 19 осіб (16,8%) не мають доступу до отримання гуманітарної допомоги. Ці результати показали, що деякі регіони, які не є популярними для мігрантів, не забезпечені та не готові до взаємодії з цією категорією осіб, що може призвести до того, що певна частина ВПО залишиться без належної підтримки, особливо в умовах війни.

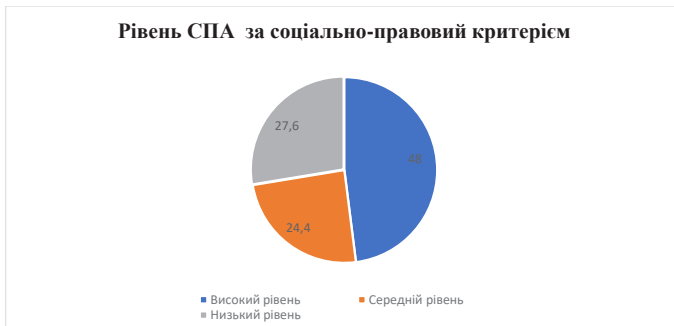

Рис. 2. Рівень соціально-психологічної адаптації за соціально-правовим критерієм

Аналіз результатів за діяльнісно-мотиваційним критерієм (рис. 3) включав обробку результатів за наступними запитаннями: «Чи плану-

єте ви залишитись або переїжджати в інше місто або країну?», «Чи маєте зараз роботу?», «Чи маєте щомісячний дохід?», «Чи маєте достатньо можливостей реалізувати свій професійний потенціал та здібності?», «Чи маєте можливості для реалізації?», та «Чи маєте допомагати іншим?».

За отриманими результатами можна відзначити, що за діяльнісно-мотиваційним критерієм майже рівнозначні показники відображають високий рівень соціально-психологічної адаптації – 41 особа (36,16%), та низький рівень – 44 особи (38,3%), середній рівень за цим показником характерний для 30 осіб (25,54%). Ці показники корелюються з мотивацією ВПО стосовно подальшого перебування. Високий показник низького рівня пов'язаний з тим, що більшість людей планують повертатися додому, і це бажання виявили 74 особи (64,9%). Відповідно, вони не мають стимулу адаптуватися та інтегруватися у нову громаду. Ситуацію ускладнює те, що майже половина респондентів, а саме 51 особа (45,9%), не мають можливості реалізувати свій професійний потенціал або здібності через недостатню кількість робочих місць та значне скорочення штату різних підприємств. До того ж, третина респондентів, а саме 36 осіб (32,4%), мають нестабільний дохід, а 24 особи (21,6%) ВПО не мають доходу взагалі.

Високі показники адаптації за цим критерієм пов'язані з наявністю роботи у 50,4% та можливістю покращення заробітку та кар'єрного зростання. Мотивацією залишитися мають 11,4% респондентів, які успішно пройшли адаптацію, подобається їм на новому місці і вони планують залишитися, а також вони мають активну соціальну позицію, що виявляється у допомозі іншим. Зокрема, 86,1% осіб готові допомагати іншим або вже це роблять, що свідчить про їхню успішну адаптацію та включення у приймаючу громаду.

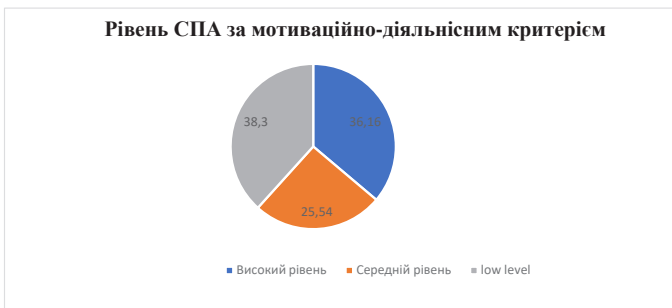

Рис. 3. Рівень соціально-психологічної адаптації за діяльнісно-мотиваційним критерієм

Аналіз рівня адаптованості за соціально-психологічним критерієм (рис. 4) базувався на таких питаннях: «Оцініть стабільність вашого психологічного стану на новому місці проживання», «Чи вплинула війна на ваші стосунки з сім'єю?», «Чи вплинула війна на ваші стосунки з вашими родичами, друзями?», «Чи знайшли ви друзів на новому місці проживання?» та «Чи мали місце конфліктні ситуації з місцевими жителями?».

Отримані результати свідчать, що 53 особи (46%) мають високий рівень соціально-психологічної адаптації за цим критерієм, 35 осіб (30,75%) – середній рівень, та 27 осіб (23,25%) – низький рівень. Такі показники головним чином пов'язані з тим, що ті, хто мають високий рівень адаптації, спостерігають покращення у родинних стосунках – 36,8%, знайшли нових друзів на новому місці проживання – 44,3%, та зберігають стосунки із старими у 36,5% відповідей. Важливим показником соціально-психологічного благополуччя є відсутність конфліктів з місцевими жителями, яку зазначили 87,7% респондентів.

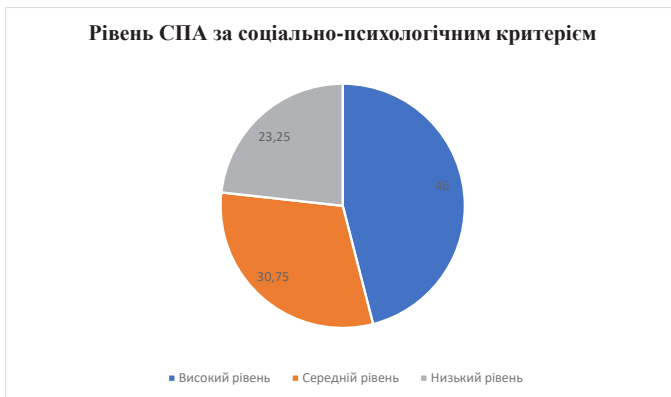

Рис. 4. Рівень соціально-психологічної адаптації за соціально-психологічним критерієм

Узагальнюючи аналіз рівня соціально-психологічної адаптації ВПО з окупованих територій, можемо констатувати, що 40% опитуваних має високий рівень соціально-психологічної адаптації, 30% мають середній рівень та ще 30% мають низький рівень (рис. 5).

На основі аналізу результатів опитування стає очевидним, що для досягнення успішної соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб (ВПО) з окупованих територій необхідно врахувати комплексний набір заходів, зорієнтованих на соціокультурну та ресурсну підтримку. Важливість цих підходів впливає з того, що вони утворюють

Рис. 5. Рівень соціально-психологічної адаптації ВПО з окупованих територій

основу для адаптаційного та інтеграційного процесу, де ресурсний підхід відіграє ключову роль. Виявлено, що основні бар'єри, з якими стикаються ВПО включають: труднощі з житлом і працевлаштуванням, фінансові проблеми, розрив соціальних і сімейних зв'язків, низьку доступність медичних й освітніх послуг, неготовність окремих громад приймати ВПО, що може виявлятися у наявності конфліктів, які можуть посилити відчуття ізоляції та ускладнити процес інтеграції.

Так, труднощі з житлом та роботою, відсутність фінансової стабільності створюють значну напругу в житті ВПО, підкреслюючи потребу в розробці та впровадженні комплексних програм, що спрямовані на поліпшення їх життєвих умов. Також з'ясувалося, що крім матеріальної підтримки, важливим є врахування соціокультурних аспектів, оскільки рівень загальної соціально-психологічної адаптації безпосередньо залежить від можливостей громади включати ВПО у різні громадські та суспільні процеси, забезпечуючи активну участь ВПО у житті приймаючих громад. Тому, важливим є на рівні громад передбачати програми адаптації та інтеграції ВПО, які можуть включати різні суспільні ініціативи, включаючи доступ до освіти на всіх рівнях та забезпечення її інклюзивності [3; 20], які мають реалізовуватись в контексті «Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року» [8]

Бар'єри, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи (ВПО) з окупованих територій України, тісно переплітаються з ключовими аспектами та цілями, які висвітлені у «Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року» [8]. Ця стратегія має

за мету створення умов для ефективної адаптації та інтеграції ВПО, забезпечуючи їм доступ до основних соціальних послуг, таких як житло, робота, освіта, медичне обслуговування та соціальний захист. Важливими факторами успішної адаптації визначені забезпечення стабільного житла, підтримка в працевлаштуванні та професійному розвитку, доступ до якісних освітніх та медичних послуг, психологічна підтримка та соціальна адаптація, а також формування інклюзивних громадських просторів для інтеграції ВПО.

Однак, детальний аналіз виявив прогалини у стратегії, які потребують додаткової уваги для її ефективної імплементації, зокрема у сферах інтеграції, зокрема культурної, психологічної підтримки, участі ВПО у прийнятті рішень, моніторингу та оцінки стратегії, а також інформаційної кампанії.

Необхідність розробки та впровадження програм, спрямованих на взаємне культурне збагачення, зменшення культурних бар'єрів між ВПО та приймаючими громадами, залучення переміщених осіб до процесів прийняття рішень, діяльності громади та програм розширення можливостей підкреслюють важливість культурної адаптації та інтеграції. Це дозволить не лише полегшити процес входження ВПО у нове соціальне середовище, але й сприятиме розвитку взаєморозуміння та поваги між різними групами населення, підвищить їхню самооцінку, стійкість і відчуття контролю над своїм життям.

Важливість розширення та удосконалення механізмів психологічної підтримки наголошує на потребі в цілеспрямованих програмах для подолання травм, стресу та емоційних проблем, пов'язаних з переміщенням. Забезпечення більш активної участі ВПО у процесі розробки та реалізації політик і програм є ключовим для того, щоб їхні потреби та бажання були належно враховані.

Також, важливим є розробка стратегій адаптації та інтеграції ВПО на рівні громад з урахуванням специфіки контингенту цієї групи. Не менш необхідним є розроблення ефективних механізмів для моніторингу та оцінки реалізації стратегій на різних рівнях, що дозволить своєчасно вносити необхідні корективи та підвищувати їх ефективність. Підвищення обізнаності серед ВПО про доступні ресурси та послуги, а також формування позитивного іміджу ВПО у суспільстві, є важливими аспектами, які потребують додаткових зусиль.

Акцент на цих аспектах та забезпечення комплексного підходу до підтримки ВПО дозволить покращити їхню адаптацію та інтеграцію в українське суспільство, сприяючи їхньому соціальному благополуччю та активній участі в житті приймаючих громад.

Висновки. Вивчення стану соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб з окупованих територій України виявило ряд бар'єрів, що

ускладнюють інтеграцію ВПО у приймаючі громади, включаючи проблеми з житлом, роботою, фінансовою стабільністю, а також виклики взаємодії з новим соціальним і культурним середовищем. Результати дослідження підкреслюють значення ресурсного та соціокультурного підходів до адаптації, демонструючи, що успішна інтеграція ВПО вимагає комплексного врахування як матеріальних, так і соціальних аспектів їхнього життя. Особливу увагу слід звернути на підтримку у працевлаштуванні, доступ до освітніх та медичних послуг, забезпечення житлом, психологічну підтримку та сприяння в інтеграції. З огляду на виявлені прогалини в існуючій стратегії державної політики щодо ВПО, рекомендується вдосконалення механізмів їх соціальної адаптації та інтеграції. Зокрема, необхідно зосередити зусилля на розробці та впровадженні програм, спрямованих на взаємне культурне збагачення, зміцнення психологічної підтримки, залучення ВПО до прийняття рішень, а також на підвищення ефективності моніторингу впровадження стратегій та оцінки їх впливу на життя ВПО саме на рівні громад.

Перспективи майбутніх досліджень включають аналіз впливу тривалого перебування у статусі ВПО на психологічний стан, соціальну інтеграцію та загальне благополуччя осіб, що перемістилися. Зокрема, акцент на вивченні змін у життєвих стратегіях, кар'єрних орієнтаціях та побудові нових соціальних зв'язків.

Література

1. Балл Г. Інтегративно-особистісний підхід у психології: впорядкування головних понять. *Психологія і суспільство*. 2009. № 4 (38). С. 25–53.
2. Гладунов О. В., Богданець Н.М. Аналітичний звіт за результатами дослідження громадської думки громадян України, які перебували на тимчасово окупованій території. Київ: ТОВ «Вістка», 2023. 90 с.
3. Гуренко О. І., Мицик Г. М., Попова А. С., Лопатіна Г. О. Використання цифрових технологій для реалізації інклюзивної вищої освіти: перспективи та обмеження. *Інклюзія і суспільство: науковий журнал / редкол.: М. М. Тріпак (гол. ред.), Петруха Н. М. (заст. гол. ред.), Топорівська Я. В. (заст. гол. ред.) та ін. Кам'янець-Подільський: Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут», Вип. 2. 2023. 96 с. С. 28 – 36. URL: <https://doi.org/10.32782/2787-5137-2023-2-4> (дата звернення: 13.03.2024).*
4. Денькович Я. Скільки територій України перебувають під окупацією – дані апарату Головнокомандувача ЗСУ. *TCH.ua*. URL: <https://tsn.ua/ato/skilki-teritoriy-ukrayini-perebuvayut-pid-okupaciyeyu-dani-aparatu-golovnokomanduvacha-zsu-2463589.html> (дата звернення: 03.04.2024).
5. Коваленко А. Б., Хачатурян Ю. Р. Особливості соціально-психологічної адаптації дітей-мігрантів в освітньому середовищі. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2020. С. 5–19.
6. Мицик Г., Попова А., Богданова М. Використання гейміфікації в системі соціально-психологічної адаптації підлітків-вимушених переселенців. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки: зб. наук. пр. Вип. 3. Бердянськ: БДПУ, 2022. 419 с. С. 92 – 103. URL: <https://10.31494/2412-9208-2022-1-3-92-103> (дата звернення: 13.03.2024).*

7. Міністерство соціальної політики України. Внутрішньо переміщені особи - Міністерство соціальної політики України. *Міністерство соціальної політики України*. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html> (дата звернення: 13.03.2024).
8. Про схвалення Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках, Розпорядження Кабінету Міністрів України No. 312-р (2023) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2023-r#Text>
9. Романов Р., Попова А. Особливості державної політики щодо соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб з окупованих територій. *Інноваційні методи та технології підготовки фахівців соціальної сфери: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції* (м.Київ, 22 березня 2023 р.) / [ред.кол.: О.М.Котикова, М.І.Радченко, І.В.Прохога та ін.]; Національний авіаційний університет. К.: НАУ, 2023. 139с. С. 92 – 95. URL: <https://dspace.bdpu.org.ua/server/api/core/bitstreams/9a2c85a7-aae2-4289-a52d-7e9c3204ff99/content> (дата звернення: 13.03.2024).
10. Романов Р., Попова А. Підходи та показники соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб. *Наука III тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку*: матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (20-21 квітня 2023 року): збірник тез. Бердянськ: БДПУ, 2023. 387 с. С. 383 – 387. URL: <https://dspace.bdpu.org.ua/items/f1e1e877-20f2-42b1-b913-89a973c3f46a> (дата звернення: 13.03.2024).
11. Сичікова Я., Лопатіна Г., Цибуляк Н., Попова А., Ковачов С. Підтримка мітців з окупованих територій. Загальні методичні рекомендації, 2023. 37 с.
12. Соціально-психологічна профілактика порушень адаптації молоді до повсякденного стресу: метод. рек. / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології; за наук. ред. Т.М.Титаренко. К.: Міленіум, 2010. 84 с.
13. Університет без стін: збереження академічного потенціалу в умовах війни. Колективна монографія, за загальною редакцією Я. Сичікової К.: ФОП Самченко А. М., 2023. 236 с. URL: <https://dspace.bdpu.org.ua/items/6128e2a7-6424-4b7d-a2f0-2115cea7690a> (дата звернення: 13.03.2024).
14. Ходорівська Н. Групова адаптація в умовах соціальних змін. *Соціальні виміри суспільства*. К.: Інститут соціології НАНУ, 1999. Вип. 3. С. 92-104.
15. Abedtalas M., Mamo A. R. Host Community Attitudes Towards Internally Displaced Persons: Evidence from Al-Bab, Syria. *Journal of Social and Development Sciences*. 2023. Vol. 13, no. 4(S). P. 1–10. URL: [https://doi.org/10.22610/jds.v13i4\(s\).3325](https://doi.org/10.22610/jds.v13i4(s).3325) (date of access: 03.03.2024).
16. Adaptation of internally displaced persons in host communities under conditions of war in Ukraine: The role of local governments / H. Voznyak et al. *Problems and Perspectives in Management*. 2023. Vol. 21, no. 2. P. 323–335. URL: [https://doi.org/10.21511/ppm.21\(2\).2023.32](https://doi.org/10.21511/ppm.21(2).2023.32) (date of access: 05.03.2024).
17. Borovynska I. Social-psychological strategies for life successfulness of internally displaced persons: comparative analysis. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. Vol. 1, no. 5. P. 70–79. URL: <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.5.1.13> (date of access: 03.03.2024).
18. Borysenko V. Adaptation Processes Among Internally Displaced Persons in Ukraine During the Russia-Ukraine War in the XXIst Century. *Folk art and ethnology*. 2023. № 4. С. 29–38. URL: <https://doi.org/10.15407/nte2023.04.029> (дата звернення: 01.03.2024).
19. Burnout dynamic among Ukrainian academic staff during the war / N. Tsybuliak et al. *Scientific Reports*. 2023. Vol. 13, no. 1. URL: <https://doi.org/10.1038/s41598-023-45229-6> (date of access: 03.03.2024).

20. Development of an Inclusive Educational Environment in Higher Education Institutions: A Project Approach Using IDEFO / O. Hurenko et al. *2023 IEEE 18th International Conference on Computer Science and Information Technologies (CSIT)*, Lviv, Ukraine, 19–21 October 2023. 2023. URL: <https://doi.org/10.1109/csit61576.2023.10324022> (date of access: 03.03.2024).

21. Freud S. Immigration and Identity. Turmoil, Treatment and Transformation. *American Journal of Psychotherapy*. 2001. Vol. 55, no. 1. P. 147–149. URL: <https://doi.org/10.1176/appi.psychotherapy.2001.55.1.147> (date of access: 03.03.2024).

22. Goguikian Ratcliff B., Massad S. G., Thabet A. A. M., & Vostanis P. Risk factors for PTSD and depression in Palestinian children from the Gaza strip: Effect of exposure to traumatic events and identifying PTSD. *European Child & Adolescent Psychiatry*. 2014. Vol. 23(5), P. 413-422.

23. Harrell-Bond B. *Imposing Aid: Emergency Assistance to Refugees*. New York: Oxford University Press, 1986

24. Haslam N. Predisplacement and Postdisplacement Factors Associated With Mental Health of Refugees and Internally Displaced Persons: A Meta-analysis. *JAMA*. 2005. 294(5). P. 602–612. URL: <https://doi.org/10.1001/jama.294.5.602> (date of access: 03.04.2024).

25. Hazizova O. Problems of ethnocultural space of the ar of Crimea in the context of the annexation of the peninsula. *Almanac of Ukrainian Studies*. 2017. No. 22. P. 22–28. URL: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2017.22.3> (date of access: 03.03.2024).

26. Hynie M. The Social Determinants of Refugee Mental Health in the Post-Migration Context: A Critical Review. *The Canadian Journal of Psychiatry*. 2017. Vol. 63, no. 5. P. 297–303. URL: <https://doi.org/10.1177/0706743717746666> (date of access: 03.03.2024).

27. Internal displacement. *IDMC - Internal Displacement Monitoring Centre*. URL: <https://www.internal-displacement.org/internal-displacement/> (date of access: 23.03.2024).

28. Internal Displacement: Simplifying a Complex Social Phenomenon. *Beyond Intractability*. URL: <https://www.beyondintractability.org/rajput-internal-displacement> (date of access: 03.04.2024).

29. Kahneman D., Tversky A. *Choices, values and frames*. New York : Russell sage Foundation, 2000.

30. Kartal D., Kiropoulos L. Acculturation, social support, and depression in immigrants from Turkey: A moderated mediation model. *International Journal of Social Psychiatry*. 2016. Vol. 62, no. 6. P. 484–491. DOI: <https://doi.org/10.1177/0020764016638013> (дата звернення: 03.03.2024).

31. Key figures mobility within and from Ukraine, 2020 – 2024. *Migration Data Portal*. URL: https://www.migrationdataportal.org/sites/g/files/tmzbdl251/files/2024-02/Ukraine_Key-Figures_Mobility-Displacement_As-of-20-February-2024.pdf (date of access: 03.04.2024).

32. King R., Skeldon R. 'Mind the Gap!' Integrating Approaches to Internal and International Migration. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 2010. Vol. 36, no. 10. P. 1619–1646. URL: <https://doi.org/10.1080/1369183x.2010.489380> (date of access: 03.03.2024).

33. Krakhmalova K. Internally Displaced Persons in Pursuit for Access to Justice: Ukraine. *International Migration*. 2018. Vol. 57, no. 5. P. 309–322. URL: <https://doi.org/10.1111/imig.12500> (date of access: 03.03.2024)

34. Krakhmalova N. A. Integration of internally displaced persons in the society. *Bulletin of the Kyiv National University of Technologies and Design. Series: Economic sciences*.

2019. Vol. 125, no. 4. P. 38–48. URL: <https://doi.org/10.30857/2413-0117.2018.4.4> (date of access: 03.03.2024).

35. Leus X., Wallace J., Loretta A. Internally Displaced Persons. *Prehospital and Disaster Medicine*. 2001. Vol. 16, no. 3. P. 116–123. URL: <https://doi.org/10.1017/s1049023x00025851> (date of access: 03.03.2024).

36. Lukanov D., Syomkina I. Prospects for the Activities of State Bodies on the Social Adaptation of Internally Displaced Persons. *Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University*. 2021. Vol. 2, no. 1 (339). P. 45–52. URL: [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2021-1\(339\)-2-45-52](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2021-1(339)-2-45-52) (date of access: 13.03.2024).

37. Miller K. E., Rasmussen A. The mental health of civilians displaced by armed conflict: an ecological model of refugee distress. *Epidemiology and Psychiatric Sciences*. 2016. Vol. 26, no. 2. P. 129–138. URL: <https://doi.org/10.1017/s2045796016000172> (date of access: 13.03.2024).

38. Mytsyk H., Popova A., Bohdanova M. The Use of Gamification in the System of Social and Psychological Adaptation of Forcibly Displaced Teenagers from Ukraine: Reflections of the German Experience. *Journal of Education for Students Placed at Risk (JESPAR)*. 2024. P. 1–27. URL: <https://doi.org/10.1080/10824669.2024.2309359> (date of access: 13.03.2024).

39. Perelli-Harris B., Zavisca J., Levchuk N. and Gerber T. P. Internal Displacement and Subjective Well-Being: The Case of Ukraine in 2018. *Social Forces*. 2022. Vol. 102 (3). P. 1157–1179. URL: <https://doi.org/10.1093/sf/soad124> (date of access: 13.03.2024).

40. Ryan D. et al. Theoretical Perspectives on Post-Migration Adaptation and Psychological Well-Being among Refugees: Towards a Resource-Based Model. *Journal of Refugee Studies*. 2008. Vol. 21. № 1. P. 1-18, p. 7.

41. Sam David L., John W. Berry. Acculturation: When Individuals and Groups of Different Cultural Backgrounds Meet. *Perspectives on Psychological Science*. 2010. Vol. 5 (4), 2010. P. 472–481. URL: www.jstor.org/stable/41613454 (date of access: 13.03.2024).

42. Suchikova Y. A year of war. *Science*. 2023. Vol. 379, no. 6634. P. 850. URL: <https://doi.org/10.1126/science.adh2108> (date of access: 13.03.2024).

43. Theisen-Womersley G. Trauma and Migration. In: *Trauma and Resilience Among Displaced Populations*. Springer, Cham. 2021. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-67712-1_2

44. Titar I. Concepts and criteria of internally displaced persons' adaptation and integration and terms of idp status withdrawal. *Ukrainian society*. 2016. Vol. 2016, no. 4. P. 57–68. URL: <https://doi.org/10.15407/socium2016.04.057> (date of access: 13.03.2024).

45. Ukrainian universities at the time of war: From occupation to temporary relocation / N. Tsybuliak et al. *Torture Journal*. 2023. Vol. 33, no. 3. P. 39–64. URL: <https://doi.org/10.7146/torture.v33i3.136256> (date of access: 13.03.2024).

46. University without Walls: Experience of Berdyansk State Pedagogical University during the war / H. Lopatina et al. *Problems and Perspectives in Management*. 2023. Vol. 21, no. 2. P. 4–14. URL: [https://doi.org/10.21511/ppm.21\(2-si\).2023.02](https://doi.org/10.21511/ppm.21(2-si).2023.02) (date of access: 03.03.2024).

47. Youth views on the role of local government and universities in the development of deoccupied territories / I. Bohdanov et al. *Knowledge and Performance Management*. 2023. Vol. 7, no. 1. P. 29–46. URL: [https://doi.org/10.21511/kpm.07\(1\).2023.03](https://doi.org/10.21511/kpm.07(1).2023.03) (date of access: 03.03.2024).

References

1. Ball, H. (2009). Intehratyvno-osobystisnyu pidkhid u psykholohiyi: vporядkuvannya holovnykh ponyat [Integrative-personal approach in psychology: arrangement of main concepts]. *Psychology and society*, (4 (38)), 25–53. [in Ukrainian].
2. Hladunov, O. V. & Bohdanets', N. M. (2023). Analitichnyy zvit za rezul'tatamy doslidzhennya hromads'koyi dumky hromadyan Ukrayiny, yaki perebuvaly na tymchasovo okupovanyi terytoriyi [Analytical report based on the results of a public opinion survey of Ukrainian citizens who were in the temporarily occupied territory]. Kyiv: TOV «Vistka». 90 p. [in Ukrainian].
3. Hurenko, O. I., Mytsyk, H. M., Popova, A. S. & Lopatina, H. O. (2023). Vykorystannya tsyfrovyykh tekhnolohiy dlya realizatsiyi inklyuzyvnoyi vyshchoyi osvity: perspektyvy ta обмеzhennya [Using digital technologies to implement inclusive higher education: prospects and limitations]. *Inclusion and Society*, Vol. 2. 96 p. P. 28 – 36. <https://doi.org/10.32782/2787-5137-2023-2-4> (date of access: 13.03.2024). [in Ukrainian].
4. Denkovych, Y.A. (2023, December 3). Skil'ky terytoriy Ukrayiny perebuva'yut' pid okupatsiyeyu – dani aparatu Holovnokomanduvacha ZSU [How many territories of Ukraine are under occupation - data from the office of the Commander-in-Chief of the Armed Forces]. TSN.ua. <https://tsn.ua/ato/skilki-teritor> (date of access: 03.04.2024). [in Ukrainian].
5. Kovalenko, A. & Khachatryan, Yu. (2020). Osoblyvosti sotsial'no-psykholohichnoyi adaptatsiyi ditey-mihrantiv v osvitu omu seredovyshchi [Peculiarities of socio-psychological adaptation of migrant children in the educational environment]/ Teoretychni i prykladni problemy psykholohiyi. 5–19. [in Ukrainian].
6. Mytsyk, H., Popova, A. & Bohdanova, M. (2022). Vykorystannya heymifikatsiyi v systemi sotsial'no-psykholohichnoyi adaptatsiyi pidlitkiv-vymushenykh pereselentsiv [The use of gamification in the system of socio-psychological adaptation of teenagers who are forced migrants]. Scientific notes of Berdyan State Pedagogical University. Series: *Pedagogical Sciences*, Vol. 3. 419 c. C. 92 – 103. <https://10.31494/2412-9208-2022-1-3-92-103> (date of access: 13.03.2024). [in Ukrainian].
7. Ministry of Social Policy of Ukraine. Vnutrishno peremishcheni osoby – Ministerstvo sotsial'noyi polityky Ukrayiny [Internally displaced persons - Ministry of Social Policy of Ukraine]. (2023). *Ministry of Social Policy of Ukraine*. <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html><https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html> (date of access: 13.03.2024) [in Ukrainian].
8. Pro skhvalennya Stratehii derzhavnoyi polityky shchodo vnutrishn'oho peremishchennya na period do 2025 roku ta zatverdzhennya operatsiyonoho planu zakhodiv z yiyi realizatsiyi u 2023-2025 rokakh [In the approval of the State Policy Strategy on Internal Displacement for the period until 2025 and the approval of the operational plan of measures for its implementation in 2023-2025], Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 312-r (2023) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2023-r#Text>. [in Ukrainian].
9. Romanov, R. & Popova, A. (2023). Osoblyvosti derzhavnoyi polityky shchodo sotsial'noyi pidtrymky vnutrishn'oho peremishchenykh osib z okupovanykh terytoriy [Peculiarities of state policy regarding social support for internally displaced persons from the occupied territories]. *Innovative methods and technologies for the training of specialists in the social sphere: theses of the reports of the International Scientific and Practical Conference* (Kyiv, March 22, 2023) / In Ed. by: O. M. Kotykova, M. I. Radchenko, I. V. Prozhoga, etc.]; National Aviation University. K.: NAU. 139 p. P. 92 – 95. <https://dspace.bdu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9a2c85a7-aae2-4289-a52d-7e9c3204ff99/content> (date of access: 13.03.2024). [in Ukrainian].

10. Romanov, R. & Popova, A. (2023). Pidkhody ta pokaznyky sotsial'no-psykholohichnoyi adaptatsiyi vnutrishn'o peremishchenykh osib [Approaches and indicators of social and psychological adaptation of internally displaced persons]. *In Science of the 3rd millennium: searches, problems, development prospects: materials of the 2nd International Scientific and Practical Internet Conference*. 387 p. P. 383 – 387. <https://dSPACE.bdpu.org.ua/items/f1e1e877-20f2-42b1-b913-89a973c3f46a> (date of access: 13.03.2024) [in Ukrainian]
11. Sychikova, Y.A., Lopatina, H., Tsybulyak, N., Popova, A. & Kovachov, S. (2023). Pidtrymka myttsiv z okupovanykh terytoriy. Zahal'ni metodychni rekomendatsiyi [Support for artists from the occupied territories. General methodological recommendations]. 37 p. [in Ukrainian]
12. Sotsial'no-psykholohichna profilaktyka porushen' adaptatsiyi molodi do povsyakdennoho stresu: metod. rek. [Socio-psychological prevention of disorders of youth adaptation to everyday stress: method. rec.] (2010). In ed. T.M.Tytarenko. K.: Milenium. 84 p. [in Ukrainian].
13. Universytet bez stin: zberezheniya akademichnoho potentsialu v umovakh viny [A university without walls: maintaining academic potential in wartime conditions]. (2023). FOP Samchenko A. M. <https://dSPACE.bdpu.org.ua/items/6128e2a7-6424-4b7d-a2f0-2115cea7690a> [in English].
14. Khodorivs'ka, N. (1999). Hrupova adaptatsiya v umovakh sotsial'nykh zmin [Group adaptation in conditions of social changes]. *Social dimensions of society*, Vol. 3. P. 92-104.
15. Abedtalas, M., & Mamo, A. R. (2023b). Host Community Attitudes Towards Internally Displaced Persons: Evidence from Al-Bab, Syria. *Journal of Social and Development Sciences*, 13(4(S)), 1–10. [https://doi.org/10.22610/jSDS.v13i4\(s\).3325](https://doi.org/10.22610/jSDS.v13i4(s).3325) [in English].
16. Voznyak, H., Mulska, O., Druhov, O., Patytska, K., & Sorokovyj, D. (2023b). Adaptation of internally displaced persons in host communities under conditions of war in Ukraine: The role of local governments. *Problems and Perspectives in Management*, 21(2), 323–335. [https://doi.org/10.21511/ppm.21\(2\).2023.32](https://doi.org/10.21511/ppm.21(2).2023.32) [in English].
17. Borovynska, I. (2020). Social-psychological strategies for life successfulness of internally displaced persons: comparative analysis. *Knowledge, Education, Law, Management*, 1(5), 70–79. <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.5.1.13> [in English].
18. Borysenko, V. (2023). Adaptation Processes Among Internally Displaced Persons in Ukraine During the Russia-Ukraine War in the XXIst Century. *Folk art and ethnology*, (4), 29–38. <https://doi.org/10.15407/nTE2023.04.029> [in English].
19. Tsybuliak, N., Suchikova, Y., Shevchenko, L., Popova, A., Kovachev, S., & Hurenko, O. (2023). Burnout dynamic among Ukrainian academic staff during the war. *Scientific Reports*, 13(1). <https://doi.org/10.1038/s41598-023-45229-6> [in English].
20. Hurenko, O., Bohdanov, I., Tsybuliak, N., Lopatina, H., Suchikova, Y., & Popova, A. (2023). Development of an Inclusive Educational Environment in Higher Education Institutions: A Project Approach Using IDEFO. *In 2023 IEEE 18th International Conference on Computer Science and Information Technologies (CSIT)*. IEEE. <https://doi.org/10.1109/csit61576.2023.10324022> [in English].
21. Freud, S. (2001c). Immigration and Identity. Turmoil, Treatment and Transformation. *American Journal of Psychotherapy*, 55(1), 147–149. <https://doi.org/10.1176/appi.psychotherapy.2001.55.1.147> [in English].
22. Goguikian Ratcliff, B., Massad, S. G., Thabet, A. A. M., & Vostanis, P. (2014). Risk factors for PTSD and depression in Palestinian children from the Gaza strip: Effect of exposure to traumatic events and identifying PTSD. *European Child & Adolescent Psychiatry*, Vol. 23(5), P. 413-422.

23. Harrell-Bond, B. (1986). *Imposing Aid: Emergency Assistance to Refugees*. New York: Oxford University Press.
24. Porter, M., & Haslam, N. (2005). Predisplacement and Postdisplacement Factors Associated With Mental Health of Refugees and Internally Displaced Persons. *JAMA*, 294(5), 602. <https://doi.org/10.1001/jama.294.5.602> [in English].
25. Hazizova, O. (2017b). Problems of ethnocultural space of the ar of Crimea in the context of the annexation of the peninsula. *Almanac of Ukrainian Studies*, (22), 22–28. <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2017.22.3> [in English].
26. Hynie, M. (2017b). The Social Determinants of Refugee Mental Health in the Post-Migration Context: A Critical Review. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 63(5), 297–303. <https://doi.org/10.1177/0706743717746666> [in English].
27. Internal displacement. (2023). *IDMC - Internal Displacement Monitoring Centre*. <https://www.internal-displacement.org/internal-displacement/> (date of access: 23.03.2024). [in English].
28. Internal Displacement: Simplifying a Complex Social Phenomenon. (2022). *Beyond Intractability*. <https://www.beyondintractability.org/rajput-internal-displacement>. [in English].
29. Kahneman, D. & Tversky, A. (2000). *Choices, values and frames*. New York: Russell sage Foundation, 2000.
30. Kartal, D. & Kiropoulos, L. (2016). Acculturation, social support, and depression in immigrants from Turkey: A moderated mediation model. *International Journal of Social Psychiatry*, Vol. 62, no. 6. P. 484–491. <https://doi.org/10.1177/0020764016638013> [in English].
31. Key figures mobility within and from Ukraine, 2020 – 2024. (2023). *Migration Data Portal*. https://www.migrationdataportal.org/sites/g/files/tmzbd1251/files/2024-02/Ukraine_Key-Figures_Mobility_Displacement_As-of-20-February-2024.pdf [in English].
32. King, R. & Skeldon, R. (2010). 'Mind the Gap!' Integrating Approaches to Internal and International Migration. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(10), 1619–1646. <https://doi.org/10.1080/1369183x.2010.489380> [in English].
33. Krakhmalova, K. (2018). Internally Displaced Persons in Pursuit for Access to Justice: Ukraine. *International Migration*, 57(5), 309–322. <https://doi.org/10.1111/imig.12500> [in English].
34. Krakhmalova, N. A. (2019). Integration of Internally Displaced Persons in the Society. *Bulletin of the Kyiv National University of Technologies and Design. Series: Economic sciences*, 125(4), 38–48. <https://doi.org/10.30857/2413-0117.2018.4.4> [in English].
35. Leus, X., Wallace, J. & Loretta, A. (2001). Internally Displaced Persons. *Prehospital and Disaster Medicine*, 16(3), 116–123. <https://doi.org/10.1017/s1049023x00025851> [in English].
36. Lukanov, D. & Syomkina, I. (2021). Prospects for the Activities of State Bodies on the Social Adaptation of Internally Displaced Persons. *Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University*, 2(1 (339)), 45–52. [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2021-1\(339\)-2-45-52](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2021-1(339)-2-45-52) [in English].
37. Miller, K. E. & Rasmussen, A. (2016). The mental health of civilians displaced by armed conflict: an ecological model of refugee distress. *Epidemiology and Psychiatric Sciences*, 26(2), 129–138. <https://doi.org/10.1017/s2045796016000172> (date of access: 13.03.2024). [in English].
38. Mytsyk, H., Popova, A. & Bohdanova, M. (2024). The Use of Gamification in the System of Social and Psychological Adaptation of Forcibly Displaced Teenagers from Ukraine: Reflections of the German Experience. *Journal of Education for Students Placed*

at Risk (JESPAR), 1–27. <https://doi.org/10.1080/10824669.2024.2309359> (date of access: 13.03.2024). [in English].

39. Perelli-Harris, B., Zavisca, J., Levchuk, N. and Gerber, T. P. (2022). Internal Displacement and Subjective Well-Being: The Case of Ukraine in 2018. *Social Forces*. Vol. 102 (3). P. 1157–1179. URL: <https://doi.org/10.1093/sf/soad124> (date of access: 13.03.2024) [in English]

40. Ryan, D., Dooley, B., & Benson, C. (2008). Theoretical Perspectives on Post-Migration Adaptation and Psychological Well-Being among Refugees: Towards a Resource-Based Model. *Journal of Refugee Studies*, 21(1), 1–18. <https://doi.org/10.1093/jrs/fem047> [in English].

41. Sam David L. & John W. Berry. (2010). Acculturation: When Individuals and Groups of Different Cultural Backgrounds Meet. *Perspectives on Psychological Science*, Vol. 5 (4), 2010. P. 472–481. URL: www.jstor.org/stable/41613454 (date of access: 13.03.2024). [in English].

42. Suchikova, Y. (2023). A year of war. *Science*, 379(6634), 850. <https://doi.org/10.1126/science.adh2108>. [in English].

43. Theisen-Womersley, G. (2021). Trauma and Migration. In: *Trauma and Resilience Among Displaced Populations*. Springer, Cham. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-67712-1_2 [in English].

44. Titar, I. (2016). Concepts and criteria of internally displaced persons' adaptation and integration and terms of idp status withdrawal. *Ukrainian society*, 2016(4), 57–68. <https://doi.org/10.15407/socium2016.04.057> [in English]

45. Tsybuliak, N., Suchikova, Y., Gurenko, O., Lopatina, H., Kovachov, S. & Bohdanov, I. (2023a). Ukrainian universities at the time of war: From occupation to temporary relocation. *Torture Journal*, 33(3), 39–64. <https://doi.org/10.7146/torture.v33i3.136256>. [in English].

46. Lopatina, H., Tsybuliak, N., Popova, A., Bohdanov, I. & Suchikova, Y. (2023). University without Walls: Experience of Berdyansk State Pedagogical University during the war. *Problems and Perspectives in Management*, 21(2), 4–14. [https://doi.org/10.21511/ppm.21\(2-si\).2023.02](https://doi.org/10.21511/ppm.21(2-si).2023.02). [in English].

47. Bohdanov, I., Suchikova, Y., Kovachov, S., Hurenko, O. & Aleksandrova, H. (2023). Youth views on the role of local government and universities in the development of deoccupied territories. *Knowledge and Performance Management*, 7(1), 29–46. [https://doi.org/10.21511/kpm.07\(1\).2023.03](https://doi.org/10.21511/kpm.07(1).2023.03). [in English].

АНОТАЦІЯ

В умовах триваючої війни, Україна зіткнулася з гострою проблемою внутрішньо переміщених осіб (ВПО), що вимагає комплексного підходу до їх адаптації та інтеграції. Метою цієї статті є дослідження та аналіз стану соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб з окупованих територій України задля виявлення та систематизації бар'єрів, з якими вони стикаються, а також факторів, що сприятимуть їх адаптації та інтеграції в нове середовище приймаючої громади.

В роботі визначено критерії та показники соціально-психологічної адаптації ВПО, такі як матеріально-побутовий, соціально-правовий, діяльнісно-мотиваційний та соціально-психологічний. Зокрема, висвітлено, що ефективна адаптація ВПО залежить не лише від забезпечення базових потреб, але й від підтримки приймаючих громад, доступу до освітніх та соціальних послуг, та включення в соціальне життя. На основі проведеного опитування серед ВПО з окупованих

територій було виявлено низку бар'єрів, включаючи проблеми з житлом, працевлаштуванням, доступом до медичних та освітніх послуг, фінансові труднощі, розрив соціальних та сімейних зв'язків, а також неготовність окремих громад підтримувати ВПО. Було встановлено, що мотивація вибору більш активних стратегій поведінки в контексті їх соціально-психологічної адаптації до умов приймаючої громади та інтеграції у неї має залежність від мотивації ВПО з окупованих територій залишитися на новому місці проживання та віку респондентів.

З'ясовано, що ефективна адаптація та інтеграція залежать від комплексного підходу, який включає забезпечення основних потреб, психологічну підтримку, сприяння в працевлаштуванні та інтеграції в місцеві спільноти. Особлива увага приділяється ролі освітніх інституцій та місцевого самоврядування у процесі адаптації та інтеграції ВПО, їх участі у розвитку приймаючих громад і відновленні постконфліктних регіонів.

Стаття закликає до подальших досліджень впливу війни на соціально-економічний розвиток країни та життя ВПО, а також до розробки інноваційних рішень для їх соціальної адаптації та інтеграції.

Ключові слова: внутрішньо переміщена особа (ВПО), окуповані території, соціально-психологічна адаптація, інтеграція, війна, Україна.